

BIJSCRIFT BIJ DE KAART DER TOMINI-BOCHT

DOOR

G. W. W. C. BARON VAN HOËVELL.

(Met kaart n°. II).

Als een vervolg op mijne kaarten van de afdeeling *Gorontalo* [voor zoover die onder rechtstreeksch bestuur is gebracht], gepubliceerd in het tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, Jaargang 1891, geef ik thans eene overzichtskaart van die aan de *Tomini-bocht* gelegen rijkjes, welke administratief tot de Assistent-Residentie *Gorontalo* worden gerekend.

De kaart van wijlen Mr. S. C. J. W. van Musschenbroek, opgenomen in Deel IV N°. 2 van datzelfde tijdschrift 1879, maakt de mijne geenszins overbodig. Terwijl Res. Musschenbroek slechts een vluchtig bezoek aan die Bocht kon brengen en dus bij de samenstelling zijner kaart slechts kon afgaan op de berichten van anderen, meest inlanders, is de mijne het resultaat van 17 reizen, van af 1 Maart 1886 tot April 1891, naar die streken, met de stoomschepen *Java*, *Havik*, *Valk*, *Sperwer*, *Kamphuijs* [Koninklijke Paketvaart] gedaan. — Waren mijne ambtsvoorgangers te *Gorontalo*, bij gebrek aan maritieme middelen, jaren lang niet in de gelegenheid geweest de zelfbesturende rijkjes in de *Tomini-bocht* te bezoeken, ik was in dat opzicht gelukkiger. Waren, bij mijn eerste bezoek, onze betrekkingen met die bocht eenigszins afgesleten, het mocht mij gelukken ze weder aan te knopen en onze politieke verhouding tot de verschillende rijkjes op nieuw bij contract te regelen.

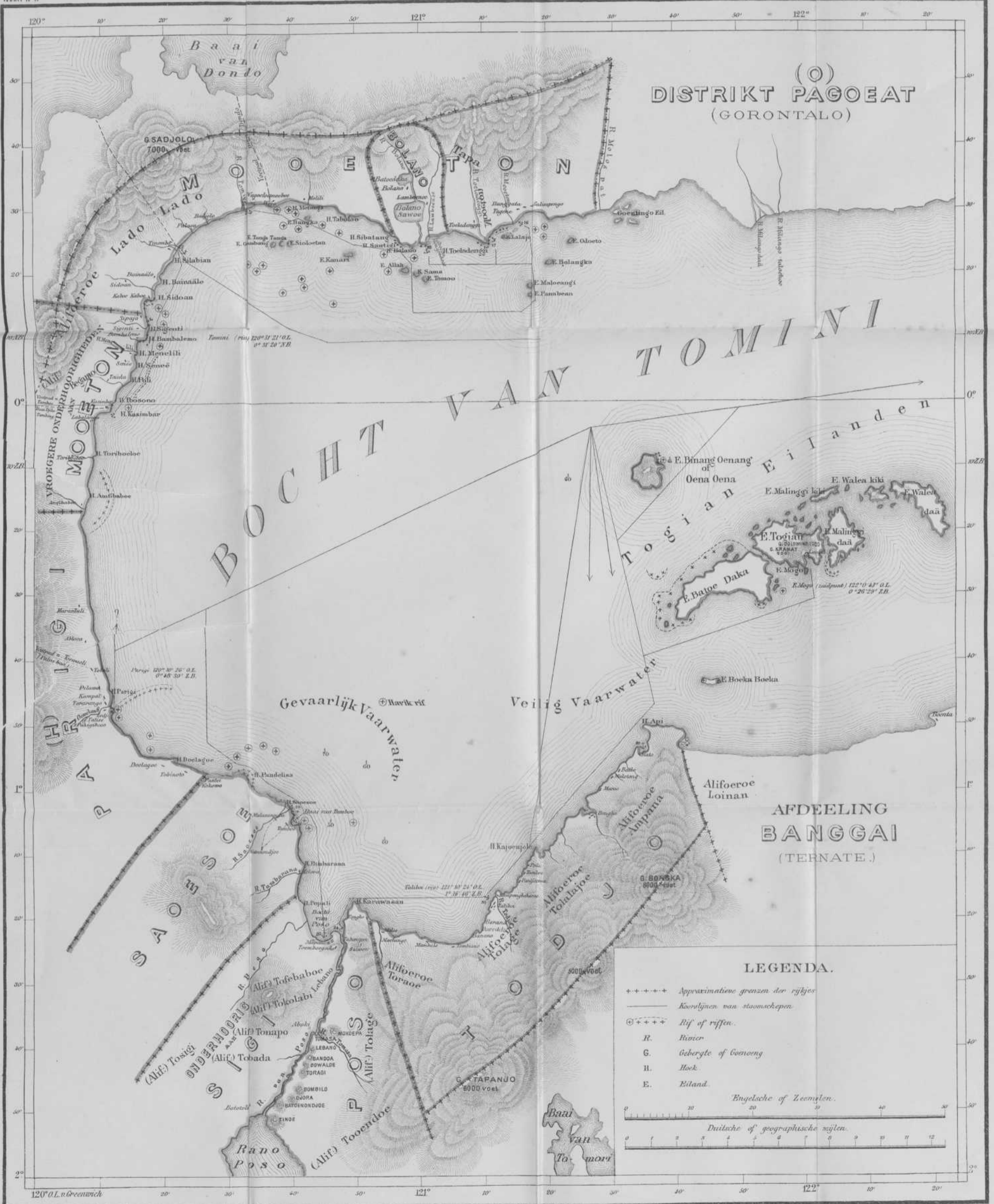
De kommandanten der bodems, waarmede de reizen gedaan werden, waren steeds zoo beleefd mij hunne particele opnamen en schetsen af te staan, en kon ik van al die gegevens bij de samenstelling mijner kaart gebruik maken. Hoewel ik mijne kaart als eene zuiver geographische wil beschouwd zien [voor de zeekaarten moet het Hydrographisch bureau zorgen], heb ik er toch menige aanwijzing op aangebracht, die voor reizende ambtenaren, en ook voor den zeeman, van nut kan zijn. Niettegenstaande dat alles is mijne kaart toch veel soberder, wat namen betreft, dan de bovengenoemde van Res. Musschenbroek. „*In dubio*

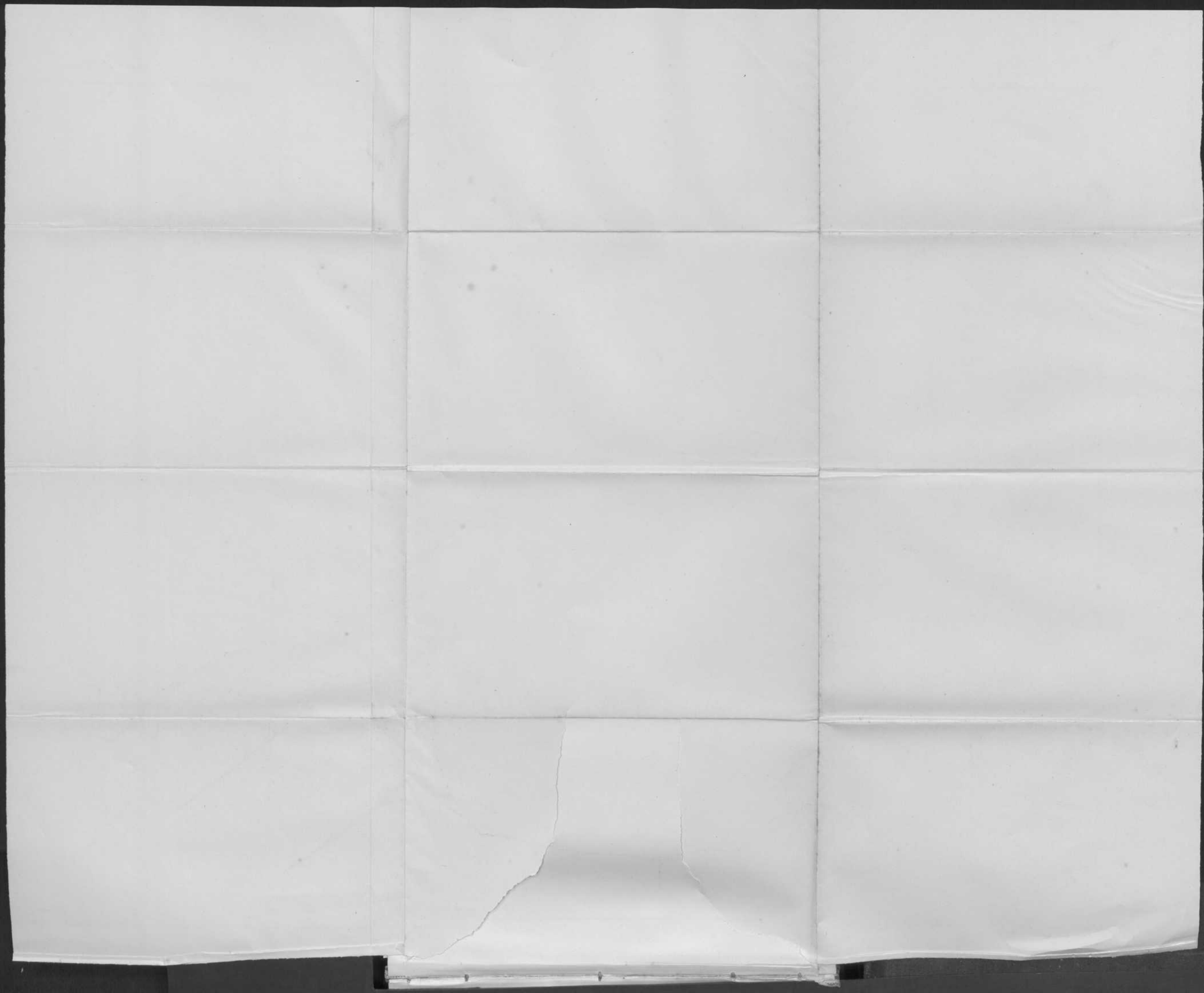
OVERZICHTSKAART DER ZELFBESTURENDE RIJKJES ROND DE TOMINI BOCHT VOOR ZOOVER DIE RESSORTEEREN ONDER DE ASST. RESIDENTIE GORONTALO

DOOR
G.W.W.C. BARON VAN HOËVELL.

TJDSCHRIFT VAN HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP 1893

KAART N° 11

abstine'' is eene spreuk, die ik niet uit het oog verloren heb. Wanneer men bovendien de bijkaarten en o. a. de kaart van de onmiddellijke nabijheid van *Gorontalo* met de door mij in 1891 geleverde van diezelfde streck vergelijkt en op eerstgenoemde tal van verbasterde namen ziet, die op de mijne zelfs niet teruggevonden worden, dan kan men licht nagaan, hoe voorzichtig men zijn moet met inlandsche berichtgevers. En heeft die kaart weinig waarde wat *Gorontalo* betreft, in 1879 reeds bijna even zoo dikwijls doorkruist als de *Minahasa*, dan ligt het voor de hand om aan de andere kaarten van werkelijk onbekende streken, zooals de rijkjes aan de *Tomini-bocht*, ook niet veel vertrouwen te schenken. Zeker geloof ik, dat mijne kaart, beter dan die van Van Musschenbroek, als punt van uitgang dienen kan voor later aan te brengen verbeteringen.

Werd onlangs in dit Tijdschrift mijne korte beschrijving van *Moeton* gepubliceerd, 't Bataviaasch Genootschap drukte in zijn tijdschrift, deel XXXV 1891, mijne nota's over *Todjo*, *Saoesoe* en *Posso*. Die nota's werden door mij officieel opgesteld, als toelichting op de kortelings met die rijkjes gesloten contracten. Die over *Todjo* werd evenwel door mijn' toenmaligen chef, Res. Jhr. v. d. Wijck, zeer besnoeid en gewijzigd, voornamelijk wat het eerste en tweede hoofdstuk betreft. Hoewel ik aan het Bataviaasch Genootschap verzocht — vide o. a. Notulen der Bestuursvergaderingen 1890, blz. 260 — om met mijn oorspronkelijk concept rekening te houden is dit niet geschied, zoodat ik moeielijk over dat stuk, zooals het daar ligt, het auteurschap aanvaardden kan en verbetering noodig is.

Grondgebied. Het rijkje *Todjo* strekt zich uit langs het zuidelijkste gedeelte der Bocht van *Tomini*, over eene kustlengte van ± 13 geographische mijlen. Ten oosten vormt *Tandjong Api* de grens, terwijl westwaarts het riviertje *Malee*, of het gebied der *Toraoc-Alfoeren*, als zoodanig moet worden aangenomen. In 't Zuiden maakt de hooge bergketen van Centraal Celebes de grens uit. Langs de geheele kuststrook vindt men kleine nederzettingen, meest van Boegineezen, die zich door huwelijken met de meer binnenlands wonende *Alfoeren* hebben vermengd. Van Oost naar West liggen langs het strand de volgende kampongs. Vooreerst *Rato*, vroeger vrij bevolkt, met koffie- en cacaoaanplantingen, doch thans grootendeels verlaten, aangezien de bewoners steeds veel te lijden hadden van koppensnellende *Alfoeren* van *Loinang* [*Banggai*]. Het is gelegen aan eene kleine baai, die eene goede ankerplaats oplevert. Verder het gehucht *Malotong*, uitsluitend door Boegineezen bewoond en *Maroo*, eene *Alfoersche* vestiging aan het strand.

Dan volgt de voornaamste plaats van het oostelijkste deel van *Todjo*, n.l. *Bongka*, dat evenwel eene zeer slechte reede heeft. *Bongka* bestaat uit de gehuchten *Tjempa*, *Padang* en *Pangkaraba*, van welke drie de laatstgenoemde de oudste is, terwijl men diep in 't gebergte nog de kampong *Bongkakoi* of klein *Bongka* vindt, die evenwel geheel door Alfoeren bewoond wordt. Nabij *Bongka* wordt nog aan 't strand het gehucht *Ma-woeroto* aangetroffen, eigenlijk slechts eene tijdelijke vestiging van Alfoeren, voor de zoutbereiding. Westwaarts van *Bongka* en van kaap *Kajoenjole* worden nog gevonden de vestigingen *Podi*, *Toenkoe* en *Pantioema*, grootendeels door *Tolalajoe-Alfoeren* bewoond, de laatste op eene kleine hoogvlakte gelegen, en dan bereiken wij de eigenlijke hoofdplaats van het rijkje *Todjo*. Eene eigenlijke negorij *Todjo* bestaat niet. Waar op de kaarten de naam *Todjo* staat, liggen in werkelijkheid twee negorijen aan de rivier van dien naam, n.l. *Taliboi* westelijk en kampong *Baharoe* oostelijk. Hoewel deze rivier vrij breed is, is zij, tengevolge van hare steenachtige bedding en groot verval, alleen vlak aan de monding bevaarbaar. Ongeveer 1½ paal binnenlands ligt nog het kleine gehucht *Berana*, dat de residentie was van de vroegere vorsten van *Todjo* en waar ook hunne graven gevonden worden. Westwaarts van deze hoofd-negorijen worden slechts kleine nederzettingen aan het strand aangetroffen, deels van Alfoeren, die daar zout bereiden, deels plaatsers, waarheen zij hunne boschproducten brengen, om ze van daar door vreemde handelaren [meest Chineezen van *Gorontalo*] te doen verscheppen. Het zijn van Oost naar West: *Oewedele*, *Banano* [aan eene kleine baai, die eene goede ligplaats voor schepen in den Westmoeson oplevert], *Tambiano*, *Mambalo* en eindelijk *Malet*. Van alle genoemde plaatsen zijn alleen *Bongka* en *Taliboi* eenigszins belangrijk, de andere vestigingen bestaan in den regel uit niet veel meer dan 8 à 10 huizen, terwijl het zielental van 50—100 varieert.

Over het algemeen is de vlakke strook langs de kust niet breed en loopen de uitloopers van 't hooge gebergte in het binnenland, dat zich achter *Bongka* wel tot 8000, te *Taliboi* tot 6000 voet verheft, tot dicht aan de kust voort. Slechts achter *Bongka* en *Taliboi* zijn kleine vlakten gelegen.

In den Oost-moeson, als zuid-oostenwinden de heerschende zijn, kan langs de geheele kust van *Todjo* geankerd worden, terwijl in den Westmoeson alleen het vroeger genoemde *Banano* en de nog meer westelijk gelegene baaien van *Taejarwa* en *Mactangi* veilige ankerplaatsen opleveren.

De Alfoersche bevolking woont, volgens ingewonnen berichten, niet

meer in geregelde kampongs, maar leidt een zwervend leven; daar, waar zij vruchtbare gronden vindt, bouwt men een huisje en legt ladangs aan.

Verder worden nog tot *Todjo* gerekend de *Togian-eilanden*, ongeveer ± 3 geographische mijlen noord-oostwaarts van Tandjong *Api* gelegen.

Deze groep, op de kaarten ook wel als Schildpad-eilanden aangeduid, bestaat uit een dertigtal grootere en kleinere eilanden. De inlander echter beweert, dat zij zoo talrijk zijn als een kati djagong korrels bevat. De voornaamste zijn *Binang-Oenang* of ook wel *Oena-Oena* [zooals het door vreemdelingen genoemd wordt] in het Noord-Westen, *Togian* in het midden der groep, *Masapi*, *Lebiti* en *Batoedaka* in het Westen, *Malinggi* en *Walea*, beiden onderscheiden in kiki en daa, groot en klein, in het Oosten er van. Al die eilanden doen zich van uit zee voor als laag heuvelachtig land, niet veel hooger dan 2 à 300 voet, waarboven slechts enkele toppen uitsteken. Van al deze eilanden zijn alleen *Binang-Oenang* en *Togian* blijvend bewoond, de andere dienen slechts aan visschers tot tijdelijke woonplaats.

Binang-Oenang is bepaald van vulkanische formatie en de inlanders verzamelen er zwavel. Aardbevingen zijn niet zeldzaam. Dit eiland is het vruchtbaarste en wordt in de laatste jaren meer en meer bebouwd, vooral aan de zuid- en westzijde, waar kleine beekjes het land besproeien. Het telt eene bevolking van ± 1000 zielen, verspreid in hunne ladangs en tuinen, en dit eiland belooft in de toekomst het belangrijkste van de geheele groep te worden. Hoewel de kultuur van koffie en cacao, die er ook beproefd is, slechts weinig resultaten heeft opgeleverd, slaagt de klapper-kultuur er uitstekend. Een merkwaardig voorbeeld van „opdoeming” levert dit eiland *Oena-Oena*, daar het, hoewel slechts ruim 100 voet hoog, reeds op een afstand van 13 Duitse mijlen zichtbaar wordt. Hoewel het in de verte op een' vulkaankegel gelijk, ziet men het land steeds lager worden, naarmate men het nadert.

Het grootste eiland der groep is *Togian*, met eene goede baai aan de zuidzijde, waar men, voor alle winden beschut, geheel ingesloten als in eene veilige haven, dicht bij den wal kan ankeren. Aan den ingang van de baai ligt het kleine eilandje *Mogo*, waar eveneens aan de oostzijde geankerd kan worden. Aan de noordzijde der baai vindt men vele paalwoningen van Badjoreezen, die zich een gedeelte van het jaar tijdelijk op *Togian* ophouden, om zich met tripang- en schildpadvangst bezig te houden. Aan den vasten wal, achter deze paalwoningen, is de kampong *Lampa* gelegen, aan den voet van twee heuvels *Karamat* en *Dolomino* geheeten, welke door een' zadelrug verbonden zijn en ongeveer 900 à

1000 voet hoogte zullen bereiken. Vroeger was dit *Lampa*, waar vele groote Boegineesche huizen gevonden worden, aan de zeezijde versterkt door een' steenen muur met lilla's voorzien, ter wering van zeeroovers, voornamelijk Tabeloreezen en Galelareezen, die herhaaldelijk *Togian* aanvielen en plunderden. Door het krachtig optreden onzer marine, tusschen de jaren 1870 en 1880, zijn die zeeschuimers evenwel uit de bocht van *Tomini* verdwenen, en werd van dergelijke zeerooversvloten in de laatste jaren niets meer vernomen. *Togian* was, evenals drie kleine eilandjes gelegen tusschen *Boeka-Boeka* ¹⁾ en den vasten wal, bij Tandjong *Api*, het geliefkoosde toevluchtsoord dier zeeschuimers. In de menigvuldige inhammen van *Togian*, dicht met rhizophoren begroeid, konden zij zich gemakkelijk verbergen en hunne prauwen bij dreigend gevaar in veiligheid brengen.

Behalve *Lampa* worden op *Togian* nog de gehuchten *Loja* en *Malajoe* gevonden, in de onmiddellijke nabijheid van *Lampa*. Op de andere eilanden treft men geen eigenlijk gezegde kampongs aan en woont de bevolking er verspreid in tuinhuisen en ladangs, zooals op *Binang-Oenang*, of houdt er zich slechts tijdelijk op voor de tripang- en schildpadvangst of ter verzameling van was, zooals op *Walea*.

Evenmin als in de andere zelfbesturende rijkjes of landschappen der *Tomini-bocht* treft men in *Todjo* of op de *Togian-eilanden* eigenlijke wegen aan. Er bestaat tusschen de verschillende negorijen gemeenschap doordat men bij eb langs het strand loopt, of men volgt uiterst moeielijke voetpaden, waaraan nog nimmer een dag arbeid is ten koste gelegd. Is zulk een voetpad door veelvuldige regens totaal onbegaanbaar geworden, dan volgt men eenvoudig een ander. Er bestaat dus hierin niet de minste stabiliteit en de roode lijnen, die op de kaart van Van Musschenbroek een uitgebreid wegennet vormen, geven dan ook eene met de werkelijkheid strijdende voorstelling. Alle negorijen zijn zonder eenige orde aangelegd; de huizen staan door elkander, afgewisseld met rijstschuren van een' vierkanten vorm. De bouwtrant is Boegineesch, hoog op palen.

Het dient nog vermeld te worden, dat in het rijkje *Todjo* geen versterkte kampongs gevonden worden.

Bevolkingscijfer. Terwijl men het bevolkingscijfer der Boegineezen of afstammelingen daarvan, die langs de kusten in de verschillende ge-

1) *Boeka-Boeka* behoort niet meer tot de *Togian-groep*, maar wordt reeds tot *Banggai* gerekend.

huchten en kampongs gevestigd zijn, vrij nauwkeurig kan schatten, is het aantal der Alfoeren, die het binnenland bewonen, natuurlijk slechts bij benadering op te geven. De Alfoeren van *Todjo* kunnen tot vier stammen teruggebracht worden, nl. de *Ampana*-, de *Tolalajo*-, de *Tolage*- en de *Toraoe-Alfoeren* ¹⁾.

De *Ampana-Alfoeren* bewonen het oostelijke-, de *Toraoe-Alfoeren* daarentegen het westelijkste deel van *Todjo*, terwijl de *Tolalajo*- en *Tolage-Alfoeren* in de binnenlanden van het midden-gedeelte van dat rijkje gevestigd zijn. Volgens opgave van den vorst van *Todjo* zou de stam *Tolage* het sterkst zijn en, voor zoover zij *Todjo* bewoont [langs de oostzijde der *Poso-rivier* is de eigenlijke woonplaats van den stam *Tolage*], op 4000 zielen geschat moeten worden. Dan volgt de stam *Ampana*, met ± 2500 , vervolgens *Tolalajo*, met ± 2000 en eindelijk de *Toraoe-Alfoeren*, die niet veel meer dan 1000 zielen sterk zijn. Al die Alfoeren zijn van een vreedzaam karakter en lang zoo woest en oorlog-zuchtig niet als de meer westelijk van de rivier en het meer van *Poso* wonende *Tonapo* en *Tobada-Alfoeren*.

Eene opgave van het zielen-tal der aan de stranden gevestigde bevolking volge hieronder:

<i>Rato</i>	50 zielen.
<i>Malotong</i>	70 „
<i>Maroo</i>	60 „
<i>Bongka (Padang, Tjempa en Pangkaraba)</i> .	400 „
<i>Podi</i>	50 „
<i>Toenkoe</i>	40 „
<i>Pantjoema</i>	50 „
Kampong <i>Baharoe, Taliboi en Berana</i> .	450 „
<i>Oewedele</i>	70 „
Transporteere	1240 zielen.

1) Niet *Ampanan* zooals op de kaarten staat aangeduid. De verdeling in het reis-rapport van den controleur A. K. Derx gemaakt en opgenomen in het Koloniaal verslag van 1879 is geheel willekeurig en berust op geen enkelen grond. Ja zelfs zijn de namen zoo verbasterd, dat zij moeielijk zijn weer te vinden. Hij spreekt namelijk den eersten en den laatsten naam te huis te brengen. Ik vermoed, dat met *Toraradja*, *Toraoe*, met *Wambawa*, *Ampana* bedoeld wordt. Ook de namen der kampongs, in dat rapport voorkomende, zijn eveneens verminkt. Zoo spreekt genoemde controleur van *Tjempo* voor *Tjempa*, van *Malobo* voor *Malotong*, van *Bongko* voor *Bongka*, van *Matoengi* voor *Maëtang*, enz.

	Per Transport	1240 zielen.
<i>Banano</i>		40 „
<i>Maetangi en Taejawa</i>		50 „
<i>Tombiano</i>		100 „
<i>Mambalo</i>		60 „
<i>Maleë</i>		40 „
	Totaal.	1530 zielen.

Moge deze opgave, gedeeltelijk berustende op wat ik er persoonlijk van gezien heb, gedeeltelijk op opgaven van den vorst, al iets te laag zijn geschat, eene raming van 90,000 zielen is stellig veel te hoog. Het aantal Boegineezen, dat *Togian* bewoont, kan geschat worden op 250 zielen. Voeg daarbij 1000 bewoners van *Binang-Oenang* en 750 zielen voor de eigenlijke bevolking van *Togian*, dan komt men tot een totaal-cijfer van 2000 zielen voor de geheele *Togian-groep*. Vanwaar de eigenlijke bevolking van *Togian* afkomstig is, is niet met zekerheid te zeggen. De berichten loopen daaromtrent uiteen. De een zegt van *Toraoe*, de ander van *Todjo*. Zij noemen zich zelve *To-Bobongka*.

Tot zoover mijne aantekeningen wat *Todjo* betreft.

Kan ik verder, wat de rijkjes *Mooeton*, *Saoesoe* en *Poso* aangaat, verwijzen naar mijne zooëven genoemde beschrijvingen, volledigheidshalve deel ik ook over *Parigi* hier het een en ander mede.

Parigi, of eigenlijk *Pahigi*, ligt aan den westelijken kant van de Golf van *Tomini* en strekt zich uit over eene kustlengte van ± 10 geographische mijlen, van *Amfibaboe* noordwaarts tot *Tobinoto*, voorbij de *Doelagoe-rivier*, zuidwaarts. In oude tijden heeft dit rijk eene rol trachten te spelen als *Bolaang Mongondooe* op de Noordkust. Trachtte *Bolaang Mongondooe* suprematie uit te oefenen over al de rijkjes ter Noordkust, ja zelfs zich in de *Minahasa* te doen gelden, *Parigi* maakte aanspraak op *Saoesoe*, zoowel als op *Poso* en heeft herhaaldelijk de aan het strand gelegen gehuchten dier staatjes gebrandschat. Thans evenwel willen die rijkjes van eenige suprematie niets weten, en moet *Parigi* zijne aanspraken tot bovengenoemde grenzen beperken. Ten Westen wordt het grondgebied van *Pahigi* bepaald door eene voortzetting van dezelfde bergketen, die noordelijk de negorijen van *Mooeton* begrenst. Evenwel zijn van de oudste tijden af de betrekkingen met de negorijen aan de *Palos-baai* van zoo'n vredelievenden aard geweest, dat men van weëskanten nimmer eene zuivere grens heeft willen vaststellen. De gemid-

delde hoogte van bovengenoemde keten is hier evenwel niet meer dan 1500 à 2000 voet, zoodat dan ook daarover langs moeielijke paden een zeer levendig verkeer bestaat tusschen de negorijen *Parigi*, *Toboli Pelawa* en de negorijen rond de *Palos-baai*. Voornamelijk opium en zout worden langs dezen weg ingevoerd. De vorst of *Magaoe* van het land, *Mohamad Ali*, gewoonlijk *Magaoe Jali* geheeten, is, hoewel nog niet op hoogen leeftijd, reeds door opium verzwakt en heeft dientengevolge reeds veel van zijne macht aan zijn' zoon, den Radja Moeda of *Madika malolo*, *Bapahenta* geheeten, overgedragen.

Verdere rijksgrooten zijn de djoegoegoe of rijksbestierder, de hoekoemi, zooveel als rijksadvocaat, de kapitan laoet en de galar (waarschijnlijk eene verbastering van den Makasaarschen titel *glarang*). De inlandsche bevolking is traag en verslaafd aan amfioen-schuiven, hanengevechten en dobbelspel. De verhouding van ons Gouvernement met *Parigi* wordt beheerscht door een contract van 1863.

De hoofdplaats, gelegen op 0° 48' Z.B., wordt op de zeekaart met den naam *Parigi* aangeduid, wat evenwel foutief is, daar ze bestaat uit drie gehuchten: *Toraranga*, *Lodji* en *Talise*, door het riviertje Oewalanga gescheiden.

Meer binnenlands, ongeveer 5 palen van het strand, ligt het gehucht *Parigi-Boeo* of het eigenlijke *Parigi*, waar de vorst woont. Te *Lodji* (zeer zeker eene verbastering van *loge*) hadden wij in den Compagnie's-tijd eene vestiging, en zijn de overblijfselen van den ringmuur van een fort nog aanwezig.

Van Noord naar Zuid liggen de verschillende negorijen, die tot *Parigi* gerekend worden, in deze volgorde. *Laboean*, *Marantali*, *Abloea*, *Toboli*, *Pelawa*, *Bomboleme*, *Kampal*, *Toraranga*, *Lodji*, *Doelaso* en *Tobinoto*.

Rijst en djagoeng worden voor de behoefte der bevolking in voldoende voorraad geteeld. Tusschen het strand en *Pahigi-Boeo* worden zelfs eenige sawah's, hier lida genoemd, aangetroffen. In het Zuiden van het rijk komen sagoe-bosschen voor, doch sagoe wordt alleen bij mislukking van rijst- en djagoeng-oogsten genuttigd. De vorst heft als schatting een vijfde van den oogst, wat hij weder met zijne rijksgrooten deelt.

Paarden en buffels zijn overvloedig.

De paarden zijn van een goed ras en de buffels van bijzondere grootte, karbouwenhuiden vormen een belangrijk artikel van uitvoer.

Het weven wordt hier nog op groote schaal door de vrouwen beoefend, deels met eigengemaakte, deels met slechtere Europeesche garens. Te

Doelagoe wordt veel kapas aangeplant, terwijl de voornaamste kleurstof de indigo is.

Ieder huis heeft een of meer weefgetouwen, die meest onder de huizen worden opgesteld. Men weeft hier zeer lange sarongs, die door de vrouwen gedragen worden, en het geheele lichaam bedekken, zoodat zij tevens voor baadje dienen. Een slip wordt dan over den rechterschouder geslagen. De mannen dragen de Boegineesche kleederdracht.

De vrouwen in deze streken hebben de gewoonte, van jongs af de mammae zijdelings weg te drukken, zoodat zij die op later leeftijd onder de armen dragen kunnen. De kondeh wordt hoog op het achterhoofd opgebonden.

De totale bevolking van het rijk *Parigi*, tot *Tobinoto* toe, moet op ± 9000 zielen geschat worden. Alfoeren zijn er in de binnenlanden van *Parigi* niet.

Ook hier zijn, niettegenstaande de Mohammedaansche godsdienst beleeden wordt, en de Boegineesche invloed van *Palos* zeer groot is, nog vele oude Alfoersche gebruiken in eere, ja zelfs bestaat het vermoeden, dat het koppensnellen ook bij de Parigiërs nog niet geheel tot de geschiedenis behoort en bij bijzondere gelegenheden, als de oude adat zulks voorschrijft, bijv. bij het sterven van een' vorst, nog wel eens weër in de mode zou kunnen komen. De dooden begraaft men in of nabij de kampongs, de graven zijn zeer ondiep, men overdekt ze met een grafheuvel van een paar voeten hoogte. Zoo lang het lijk van een' vorst boven aarde staat, heerscht in 't land diepe rust en niet het minste gedruisch mag dan worden vernomen. De weefgetouwen staan stil, zelfs bij het plukken van klappers mag men de vruchten niet uit den boom naar beneden werpen; ze moeten aan een touw worden nedergelaten.

Met de Boegineesche taal kan men in de geheele *Tomini-bocht* aan de stranden terecht, terwijl het Maleisch slechts door enkelen verstaan wordt. Het Alfoersch of Tominisch, bahasa baree genoemd, wordt verder in verschillende dialecten gesproken.

Amboina, 1 Augustus 1892.